

1.01
Prejeto 16. 3. 2006

UDK 32:330.59(497.1)"1945/1955"

Zdenko Čepič*

Politika življenjske ravni v prvem desetletju socializma v Jugoslaviji

IZVLEČEK

Eno ključnih vprašanj za zgodovinarje je, kako so ljudje v nekem obdobju živeli, kje in kako so bivali, koliko so zaslužili, koliko so imeli, kaj so jedli, koliko so porabili itd. Gre za vprašanje življenjskega stila oziroma načina življenja, kar pa je odvisno od življenjske ravni in kakovosti življenja posameznika in družbe v posameznem zgodovinskem obdobju. Avtor predstavlja okoliščine življenjske ravni v Jugoslaviji/Sloveniji v prvem obdobju po koncu 2. svetovne vojne, za katero je bila značilna industrializacija. Življenjska raven je bila izraz gospodarske politike in njen del. Bila je odvisna od političnih in gospodarskih razmer. Na to so mnogokrat bolj kot gospodarske vplivale politične razmere in odločitve. Politične in gospodarske razmere prvega desetletja po koncu 2. svetovne vojne rasti življenjske ravni niso bile naklonjene. Razlogi so bili ideološki in politični, predvsem pa stvarni. Izvirali so iz predvojnega gospodarskega stanja, iz posledic vojne in iz povojne gospodarske politike. Poleg teh razlogov je bistveno vplival in je opredeljeval življenjski nivo tega obdobja spor z Informbirojem oziroma gospodarske posledice le-tega. Do spremembe v pogledih na življenjsko raven je pri oblasteh prišlo sredi petdesetih let, ko je bila sprejeta politična odločitev, da je treba kakovosti življenja v Jugoslaviji dati večji poudarek.

Ključne besede: življenjska raven, življenjski standard, Jugoslavija, Slovenija, gospodarstvo, socializem

ABSTRACT

POLICY OF THE STANDARD OF LIVING IN THE FIRST DECADE OF SOCIALISM IN YUGOSLAVIA

One of the key questions of historiography is how people in a certain period lived, where they dwelt, how much they earned and spent etc. The question concerns the standard of living and the quality of life of individuals and society in a specific historical period. The author examines the standard of living in Yugoslavia/Slovenia in the first period after the Second World War, which was marked by industrialisation. The standard of living reflected the current economic policy, and was part of it. The political and economic conditions in the first post-war decade did not favour any improvement in the standard of living. The reasons for this were ideological, political and, above all, practical. They derived from the pre-war economic situation, the consequences of the war and the post-war economic policy. Apart from these, the standard of living in that period was considerably affected and determined by the rift with the Cominform and the economic consequences thereof. A change in the

* Dr., višji znanstveni sodelavec, Inštitut za novejšo zgodovino, SI-1000 Ljubljana, Kongresni trg 1; e-mail: zdenko.cepic@inz.si

government's attitude towards the standard of living came in the mid 1950's, with the political decision to put a greater emphasis on the quality of life in Yugoslavia.

Key words: standard of living, quality of life, Yugoslavia, Slovenia, economy, socialism

I

Zgodovinopisje preučuje in predstavlja preteklost oziroma življenje v njej. "Rdeča nit" pri tem je običajno t. i. politična zgodovina, vendar človek ne živi le od politike in ideologije ter sporov in spopadov na tej ravni, ampak živi od "kruha", zato se ukvarja z vsem, kar predstavlja zgodovino. Eno ključnih vprašanj je, kako so ljudje živeli v nekem obdobju, kakšen je bil način njihovega življenja, kje in kako so bivali, koliko so zaslužili, kako premožni so bili, kaj so jedli, koliko so porabili itd. Gre za vprašanje življenjskega stila oziroma načina življenja, pa tudi življenjske ravni in kakovosti življenja posameznika in družbe v posameznem zgodovinskem obdobju. Gre za vprašanje blaginje, ki jo družba in zlasti posameznik dosega glede zadovoljevanja materialnih in drugih potreb. To pa je odvisno od mnogih dejavnikov, političnih in gospodarskih. Življenjska raven, torej doseganje stopnje zadovoljevanja materialnih in tudi drugih potreb, je odvisna od političnih razmer, spoštovanja in možnosti uveljavljanja političnih svoboščin in političnega delovanja in od pripravljenosti oziroma potrebe politične oblasti, da vidi v tem svojo vlogo in korist. Materialni vidik kakovosti življenja pa je odvisen od razvoja gospodarstva in njegovega delovanja, od gospodarske razvitosti in storilnosti. Dosežena življenjska raven je tudi aktivni dejavnik gospodarskega razvoja, ker prek porabe, oziroma povpraševanja, vpliva na gospodarski razvoj in na gospodarsko strukturo. Življenjska raven se kaže v osebni porabi, pa tudi v skupni oziroma v izdatkih za izobraževanje, kulturo, zdravstveno in socialno varstvo, šport itd. Na življenjsko raven poleg doseženih materialnih razmer posameznika vpliva tudi raven oziroma učinkovitost zadovoljevanja t. i. skupnih potreb, delovnih pogojev, npr. dolžine delovnega časa, možnosti počitka in dopusta, višine zaslužka. Življenjska raven je tako odvisna od zaposlenosti, plač, cen, kupne moči, življenjskih stroškov, stanovanjskih razmer, razvitosti trgovskih storitev in od razvitosti storitev, ki opredeljujejo skupni standard in so izraz t. i. socialne politike države, kot so socialno varstvo in skrbstvo, zdravstveno, otroško varstvo, izobraževanje itd. Vendar, ko posameznik govori o svoji življenjski ravni, ima pred očmi predvsem svoj osebni standard. Ta je zanj pokazatelj kakovosti njegovega življenja v določenem trenutku in obdobju.

Življenjska raven je izraz gospodarske politike in njen del, pri čemer se je nanjo gledalo v času druge Jugoslavije, za katero je značilen socialistični sistem na političnem in gospodarskem področju, bolj kot na del gospodarstva kot na del socialne politike. Življenjska raven je namreč izhajala iz gospodarstva, predvsem iz proizvodnje oziroma iz dela. Delo in t. i. rezultati dela so bili v tem sistemu ključni dejavnik življenjske ravni. Bila je odvisna od družbenih razmer, od političnega in z njim povezanega gospodarskega sistema, oziroma od uspešnosti gospodarstva, od stopnje gospodarske razvitosti. Na to so mnogokrat bolj kot gospodarske vplivale politične razmere in odločitve.

Kot je šel razvoj jugoslovanske države in njenega političnega sistema, s katerim je ozko povezano gospodarstvo, skozi več obdobj, velja to tudi za kakovost življenja glede na gmotni položaj posameznika. Za kakovost življenjske ravni je bilo najtežje prvo desetletje po koncu druge svetovne vojne. Zaradi gospodarske usmeritve "prve petletke", ko so bile vse gospodarske in delovne sile vložene v rast proizvodnje, se ni gledalo na hkratni dvig življenjske ravni prebivalstva. Značilna je bila slaba, nezadostna preskrba, pomanjkanje blaga, ki je bilo slabe kakovosti. V drugi polovici petdesetih let se je začela spreminjati gospodarska politika. Opuščali so gradnjo "ključnih objektov" in bolj poudarjali dvigovanje življenjske ravni. Razmere za dvig osebnega standarda in osebne porabe so se izboljšale v začetku šestdesetih let. V tem času so družine (gospodinjstva) začele kupovati gospodinjske aparate, hladilnike, pralne stroje, televizorje, pa tudi stanovanjsko opremo. Spreminjati se je začel način bivanja in stanovanjska kultura. To je tudi čas začetkov kupovanja avtomobilov, večinoma t. i. fičota kot so ljudje imenovali avtomobile Zastava 600 oziroma 750, ki so jih po licenci Fiata (zato fičo/fičko) izdelovali v Kragujevcu v Srbiji. Za sedemdeseta leta je mogoče upravičeno reči, da so bila to v Jugoslaviji leta "debelih krav", kar se je poznalo tudi na življenjski ravni in pravemu porabništvu v vseh pogledih, osemdeseta pa so bila čas gospodarske krize, ki se je v porabi kazala v omejevanju prodaje vrste izdelkov, potrebnih v vsakdanjem življenju, pa tudi bencina in naftnih derivatov. Ocenjevano je bilo, da se je življenjska raven vrnila na stopnjo iz začetka šestdesetih let. Kljub splošnemu gospodarskemu nazadovanju v osemdesetih letih in padanju realnih osebnih dohodkov pa je najmanj nazadovala osebna poraba, in to predvsem zaradi pretakanja privarčevanih sredstev v porabo in povečevanja deleža prejemkov, zlasti pokojnin, ki so izvirale iz skupne porabe.¹

II

Z uvedbo nove oblasti, kar je bila posledica revolucije, se je po vojni politična vloga in družbeni položaj takrat imenovanega delavskega razreda, delavstva oziroma zaposlenih, spremenila. Na oblasti je bila komunistična stranka, ki je nastopala v njegovem imenu. Delavski razred je bil deklarativno vladajoči in glede na to se je njegov politični in družbeni položaj izboljšal, gledano skozi življenjsko raven pa se dejansko v povprečju ni bistveno izboljšal glede na predvojno stanje. V posameznih skupinah je celo krepko padel.

Politične in gospodarske razmere prvega desetletja po koncu 2. svetovne vojne rasti življenjske ravni niso bile naklonjene. V t. i. administrativnem socializmu, za katerega je bilo značilno administrativno, načrtovano in centralistično obvladovanje vsega življenja, zlasti še v gospodarstvu od proizvodnje do porabe, je bila življenjska raven v vsem odvisna od volje in odločitev politične oblasti. Ta pa, čeprav je nastopala v imenu delavskega razreda, ni zanj glede njegove življenjske ravni mnogo storila. Iz subjektivnih in objektivnih razlogov.

¹ Slovenska novejša zgodovina : od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije : 1848-1992, 2. Ljubljana 2005, (dalje Slovenska novejša zgodovina, 2), str. 1215.

Oblast je bila v tem času do kakovosti življenja svojih državljanov precej brezбриžna. Bolj jo je zanimalo, kaj državljani mislijo in kaj počnejo, kot pa kako živijo. Socializem kot sistem, ki poudarja skupnost, ni bil naklonjen osebni blaginji. Vrlina je bilo samoodpovedovanje in žrtvovanje delovne energije in časa za skupnost. Ideologija, na kateri je temeljila oblast, je poudarjala socialno enakost in odpravljanje socialnih oziroma premoženjskih razlik ter da mora vse, kar nekdo ima, zaslužiti, in mora izhajati iz njegovega dela in rezultatov le-tega. Vodilo je bila misel, da brez dela ni jela. Delo in njegovi rezultati so bili nizko ovrednoteni in plačevani brez večjih razlik glede na izobrazbo in delovno mesto. Poglavitno merilo je bila fizična težavnost dela, ki ga je nekdo opravljal. Rudar je bil tako bolj cenjen kot inženir v rudniku.

Razlogov za nizko življenjsko raven v tem obdobju je bilo več. Poleg ideoloških in političnih so bili tudi povsem stvarni in so izvirali iz predvojnega gospodarskega stanja, iz posledic vojne in iz povojne gospodarske politike. Poleg teh razlogov je imel bistven vpliv, ki je opredeljeval življenjsko raven tega obdobja, spor z Informbirojem oziroma gospodarske posledice le-tega.²

Prvo desetletje po koncu druge svetovne vojne je bilo zato glede življenjske ravni in povprečnega življenjskega standarda obdobje stagnacije. V prvih letih po koncu druge svetovne vojne je bila življenjska raven v mnogih pogledih celo nižja kot pred njo. Rast osebne porabe je v povprečju predvojno raven minimalno presegla v letu 1948, vendar je stagnirala in nato začela upadati zaradi gospodarskih težav, v katere je prišla Jugoslavija pri izvajanju načrtovane industrializacije po odpovedi gospodarskega sodelovanja s Sovjetsko zvezo in njenimi satelitskimi državami. Iz strahu pred vojaškim posegom teh držav v Jugoslaviji pa je imelo tudi večjo veljavo oboroževanje. Za obrambo je bilo od leta 1948 do sredine leta 1952 namenjenih 1.407,500.000 dolarjev,³ leta 1952 pa 23% narodnega dohodka. Leta 1952 je bil zato obseg osebne porabe za okoli 10% nižji, kot je bil leta 1948.⁴

Na življenjsko raven v prvem desetletju po vojni so najbolj odločilno vplivale gospodarske razmere, kakršne so bile po koncu vojne, od vojne škode do strukture gospodarstva, tako predvojnega kot tistega, kakršno je bilo posledica takratne gospodarske politike. Neposredno po koncu vojne je bila življenjska raven zelo nizka zaradi vojne škode in odpravljanja le-te. V Sloveniji je vojna škoda v veliki meri prizadela prav posameznike zlasti glede stanovanjskih razmer. Poleg industrijskih objektov in prometnih poti so bile namreč porušene številne stanovanjske stavbe, večina na podeželju, okoli 8500 pa v mestih. Med najbolj prizadetimi je bil Maribor, ki je poleg škode na tovarnah izgubil kar petino stanovanjskih zgradb.⁵ Drugi in bolj odločilni razlog za nizko življenjsko raven v prvem povojnem obdobju pa je bilo predvojno stanje gospodarstva, predvsem gospodarska struktura. Prevladovalo je namreč agrarno gospodarstvo, ki je bilo zaostalo. Zemlja je bila obdelovana še pretežno ročno. Tudi posestna sestava ni bila ugodna, saj so prevladovala majhna posestva, katerih pridelek je večinoma komaj zadoščal za preživljanje članov njihovega gospodinjstva.

² Slovenska novejša zgodovina, 2, str. 936-937.

³ Borba komunistov za socialistično demokracijo : VI. kongres Komunistične partije Jugoslavije (Zveze komunistov Jugoslavije). Ljubljana 1952, (dalje VI. Kongres ZKJ), str. 55.

⁴ Berislav Šefer: Životni standard i privredni razvoj Jugoslavije. Zagreb 1965, str. 59-60.

⁵ Slovenska novejša zgodovina, 1, str. 797.

Bistven vpliv na življenjsko raven pa je imela politična odločitev glede usmeritve gospodarstva v industrializacijo s poudarjanjem t. i. kapitalne graditve oziroma ključne kapitalne graditve.⁶ Celotni gospodarski razvoj je bil usmerjen v graditev t. i. težke, bazične industrije. V tem so videli temelj gospodarskega razvoja in gospodarske "osvoboditve" in osamosvojitve od gospodarskih in političnih vplivov zahodnih držav. Enostranska vlaganja v industrijo, za katera so bila sredstva zagotavljana tudi z omejevanjem življenjske ravni in osebne porabe in usmeritev v proizvodnjo, ki ni bila usmerjena v izdelavo tistega, kar so ljudje potrebovali za svoje vsakdanje življenje, npr. oblačila in obutev, so v prvem povojnem desetletju v Jugoslaviji vplivali na nizko življenjsko raven.

Velik vpliv na življenjsko raven prebivalstva, predvsem na osebno porabo, je poleg usmeritve industrije v t. i. bazično industrijo, ne pa v predelovalno, imela tudi raven proizvodnje. Industrijska proizvodnja je sicer rasla, leta 1955 je bila dvakrat večja kot ob začetku petletke, kar pa ni veljalo za predelovalno industrijo. Proizvodnja te je stagnirala ali celo padala, kar je vplivalo na življenjsko raven. Industrijskega blaga za široko porabo je primanjkovalo. Zastajala je in ni dosegala večje rasti niti proizvodnja v kmetijstvu, ki ni zadoščala povpraševanju. V letih 1950, 1952, 1954, ko je Jugoslavijo prizadela huda suša, je celo močno padla. V jugoslovanskem merilu se je v času največjega zagona petletke kmetijska proizvodnja znižala in je bila presežena šele leta 1954,⁷ v slovenskem merilu pa je za posamezne poljščine dosegla predvojno stopnjo tudi šele tedaj.

Poleg gospodarskih razmer in gospodarske politike so na življenjsko raven vplivale tudi spremembe socialne in poklicne strukture prebivalstva. Te so bile dejansko posledica gospodarske politike. Od leta 1947 pa do sredine petdesetih let 20. stoletja se je število zaposlenih v neagrarnih dejavnostih domala podvojilo; indeks leta 1947 100, leta 1955 182.

V prvem desetletju po koncu druge svetovne vojne je bila življenjska raven v ozki povezavi in od spreminjanja socialne in poklicne sestave prebivalstva. Šlo je za deagrarizacijo in proletarizacijo, pa tudi urbanizacijo, kar vse se je kazalo v življenjski ravni. Pod vplivom industrializacije se je zaradi zaposlovanja kmečkega prebivalstva zunaj kmetijske dejavnosti število kmečkega prebivalstva zmanjševalo, povečalo pa se je število proletarcev. In to proletarcev v pravem pomenu tega pojma; ljudi brez lastnine, ki so prodajali svojo delovno silo in so živeli od svojega dela oziroma zaslužka zanj. V Sloveniji je bil padec deleža kmetijskega prebivalstva v času petletke velik, petkrat večji kot je bil v jugoslovanskem merilu. Od popisa prebivalstva leta 1948 do popisa 1953 je delež kmetijskega prebivalstva padel za 14%.⁸ Zaposlovanje v nekmetijskih dejavnostih, zlasti v industriji pa je bilo veliko večje, kot je bilo zapuščanje vasi in naseljevanje v mestih. Svojo poklicno dejavnost in vir zaslužka je spremenilo 110.500 oseb, iz vasi v mesta se je v Sloveniji

⁶ Jože Prinčič: Kapitalna, ključna kapitalna in temeljna investicijska izgradnja v Sloveniji : 1945-1956 : slovenska industrija v jugoslovanskem primežu. Novo mesto 1992, (dalje Prinčič, Slovenska industrija v jugoslovanskem primežu). Gre za industrializacijo izvajano v okviru prve petletke, ki je glede na obdobja imela tri različna poimenovanja: kapitalna graditev (1947-1949), ključna kapitalna graditev (1950-1952), temeljna investicijska graditev (1953-1956). Razlike so bile zlasti v političnem razumevanju oziroma političnem besednjaku takratnega časa.

⁷ France Černe: Ekonomika SFRJ. Ljubljana 1963, str. 66-67.

⁸ Živko Šifrer: Demografski razvoj kmečkega prebivalstva v Sloveniji. V: Prikazi in študije, 1962, str. 10-11.

preselilo 54.000 oseb.⁹ Tisti, ki so se zaposlovali v neagrarnih dejavnostih, so namreč v veliki večini še vedno živeli na svojih kmetijskih posestvih in se po službi ukvarjali z obdelavo zemlje za svoje potrebe. To jim je pomenilo možnost "sa-mooskrbe" in zato boljših življenjskih razmer, vsaj glede prehrane, kot tistim, ki so bili v celoti vezani na zagotovljeno preskrbo.

Tisti, ki so živeli od svoje plače in so bili odvisni od administrativno urejene preskrbe, so bili glede svojega življenjskega standarda celo na slabšem kot kmetje, ki so hrano pridelovali sami in so kljub obveznim oddajam in odkupom lahko ohranili nekaj za svoje potrebe. Vendar je bila prav zagotovitev preskrbe na drugi strani velik motiv zaposlovanja v neagrarnih dejavnostih. Zmanjševanje števila tistih, ki so pridelovali hrano, in hitro povečevanje števila tistih, ki so jih morali ti prehraniti, je vplivalo na življenjsko raven prebivalcev mest in naselij z mestnim značajem. Povpraševanje po kmetijskih pridelkih in prehrabnih izdelkih je bilo v mestih in novo nastajajočih industrijskih središčih večje od ponudbe.

Poleg premajhne pridelave v kmetijstvu, da bi nahranili čedalje večje število tistih, ki so bili odvisni od te pridelave, pa je na življenjsko raven zaposlenih v neagrarni proizvodnji vplivala tudi nizka stopnja proizvodnje v neagrarnem gospodarstvu. Zaposlovanje v neagrarnem gospodarstvu je bilo namreč dvakrat večje, kot je bila njegova proizvodnja; leta 1949 se je npr. število zaposlenih v Jugoslaviji povečalo za 87%, proizvodnja pa za 39%.¹⁰

III

Ob podedovani gospodarski strukturi, vojni škodi in gospodarski usmeritvi, za kakršno se je odločila komunistična oblast, ter ob posledicah te politike na spreminjanje poklicne sestave prebivalstva, je bila življenjska raven v Jugoslaviji tudi žrtev političnih odnosov med Jugoslavijo in "bratskimi" državami ljudske demokracije. Posledice t. i. spora z Informbirojem in prekinitev gospodarskega sodelovanja z državami sovjetskega tabora¹¹ so bile namreč hitro opazne zlasti v preskrbi in v življenjski ravni. Glede hrane in preskrbe z industrijskimi izdelki, potrebnimi za vsakodnevno življenje, je ostala Jugoslavija bolj ali manj sama. Dobivala je sicer še pomoč v hrani, ki jo ji je zagotavljala organizacija Združenih narodov UNRRA (razpuščena 30. junija 1947) in ameriška organizacija za pomoč in razvoj CARE,¹² vendar so bile glede na povečane potrebe zaradi velike de- agrarizacije in proletarizacije to sorazmerno majhne količine, zato je bil potreben uvoz žita z Zahoda. Ta se je začel sicer šele v letu 1952, potem ko je bil v začetku tega leta podpisan sporazum o ekonomskem sodelovanju med Jugoslavijo in ZDA.¹³ Leta 1953, potem ko je Jugoslavijo leta 1952 prizadela suša, je bilo iz

⁹ Dolfe Vogelник: Urbanizacija kao odraz privrednog razvoja FNRJ. Beograd 1961, str. 76, tab. 16.

¹⁰ Vasilije Špero: Razvitak industrije FNRJ. Beograd 1955, str. 40.

¹¹ Jože Prinčič: Sovjetizacija slovenske industrije v letih 1945-1950. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 2005, št. 2, str. 129-131.

¹² Cooperative for American relief everywhere, pred tem Cooperative for American Remittances to Europe, ki je delovala od leta 1945 za pomoč ZDA in Kanade zahodni Evropi. Pomoč v hrani je nudila okoli 35 državam po svetu.

¹³ Dragan Bogetić: Ekonomska i vojna pomoč Zapada Jugoslaviji u vreme sukoba sa Kominformom. V: Jugoslavija v hladni vojni : Yugoslavia in the Cold War. Ljubljana, Toronto 2004, str. 273-274.

ZDA uvoženih 758.000 ton pšenice, kar je bila le nekaj manj kot polovica pridelka v Jugoslaviji v letu 1952. Tri četrtine uvožene pšenice je bilo iz ZDA.¹⁴

Težave v preskrbi s hrano so bile opazne že mnogo prej, preden je politični spor v komunističnem taboru dobil gospodarske razsežnosti, prevzaprav od začetka petletke. Razlogi so bili v (pre)hitri deagrarizaciji, proletarizaciji in tudi urbanizaciji, ki je sicer vsaj v Sloveniji zaostajala za obsegom deagrarizacije. Število porabnikov v mestih in industrijskih središčih se je namreč zaradi zaposlovanja v neagrarnih dejavnostih zelo povečalo, kar je ob skoraj nepovečani kmetijski pridelavi glede na predvojno stanje imelo za posledico pomanjkanje hrane za mestno prebivalstvo. Število zaposlenih v neagrarnem gospodarstvu se je v Jugoslaviji od leta 1946 do konca maja 1948 povečalo za slabih 50%, v istem času pa je količina žita, namenjena preskrbi mest, ki jo je država odkupila z obveznim odkupom in prosto prodajo, narasla le za dobrega pol odstotka.¹⁵

Da kmetijstvo ni dohajalo povpraševanja po pridelkih, potrebnih za preskrbo mestnega prebivalstva, je bil vzrok v posestnih razmerah in v zastarelem načinu pridelave. Posestva so bila majhna in razdrobljena. V povprečju so v Jugoslaviji merila 4,6 ha, v Sloveniji pa 2,4 ha. Večina kmetijskih posestev v Jugoslaviji v zasebni lasti, 70%, v Sloveniji pa 48%, je merila do 5 ha skupne površine. Bila so tudi razdrobljena in na njih so pridelovali na tradicionalen način, ročno s pomočjo živine.¹⁶ Število državnih posestev, kjer je bila obdelava zemlje nekoliko bolj mehanizirana, je bilo majhno; povprečna velikost teh posestev je bila 153 ha (v Sloveniji 161 ha), pri čemer je bila večina tovrstnih posestev ekonomij podjetij in ustanov, kjer so pridelovali za potrebe preskrbe svojih zaposlenih. Ekonomije podjetij, na katerih so za potrebe zaposlenih v podjetjih pridelovali hrano, kar je močno olajšalo njihovo preskrbo, so v jugoslovanskem merilu merile v povprečju 74 ha, v slovenskem pa je 84 ha. Posestva v t. i. zadružni lasti, dejansko pa so bila zasebna, le da so zemljo obdelovali organizirano skupaj in to običajno ročno, pa so obsegala 6 ha, v Sloveniji 9 ha. Kmečke delovne zadruge so imele v povprečju 361 ha, v Sloveniji 131 ha, vendar je bila zemlja v njih glede na posest zadružnikov zelo razdrobljena in na njej je bila strojna obdelava nefunkcionalna. Ohišnice članov Kmečkih delovnih zadrug pa so merile v povprečju 0,7 ha v jugoslovanskem merilu, v slovenskem pa 1 ha.¹⁷ Na njih so zadružniki resnično lahko pridelali le za svoje potrebe, tako da pridelava ni imela nobenega pomena za oskrbo neagrarnega prebivalstva.

Razmere v kmetijstvu so bile vsaj glede preskrbe eden pglavitnih zaviralcev rasti življenjske ravni. Tega se je jugoslovansko partijsko-državno vodstvo zavedalo in je zato želelo s povečanjem kmetijske pridelave izboljšati preskrbo. Poleg povečanega pritiska na kmete, da bi več svojih pridelkov oddajali za potrebe preskrbe pod določenimi pogoji, ki jih je postavljala državna oblast, so želeli spremeniti tudi način kmetijske "proizvodnje", da bi bil bolj učinkovit, zlasti pa za oblast bolj obvladljiv in lažje nadzorovan. Oblasti so v začetku leta 1949 sprejele politično odločitev za organiziranje skupne obdelave zemlje v kmečkih obdelovalnih za-

¹⁴ Statistički godišnjak FNRJ 1954. Beograd 1954, str. 226, tab. 186, str. 121, tab. 79.

¹⁵ Boris Kidrič: Zbrano delo, knjiga III. Ljubljana 1978, str. 438.

¹⁶ Po mnenju, ki je temeljilo na izkušnjah in izračunih, je bilo pred vojno v Sloveniji potrebna velikost kmetije, da se je dalo od nje živeti (pridelati za lastne potrebe in tudi prodajo) 5 ha. Glede na dejansko nespremenjene pogoje in način obdelave zemlje, je to veljalo tudi za povojni čas.

¹⁷ Podatki so za stanje v začetku leta 1953. Statistički godišnjak FNRJ 1954, str. 116, tab. 74.

drugah, jugoslovanski obliki sovjetskih kolhozov.¹⁸ Vodilo jih je predvsem prepričanje, da bo tak način kmetijske proizvodnje bolj učinkovit in zato pridelek večji, kar bo olajšalo težave v preskrbi.¹⁹ Poleg večje pridelave so želeli vzpostaviti tudi bolj učinkovit sistem menjave industrijskih izdelkov in kmetijskih pridelkov. S sistemom vezanih cen kot delom preskrbnega sistema zagotovljene preskrbe²⁰ so želeli spodbuditi pri kmetih večjo prodajo pridelkov v zameno za industrijske izdelke po ugodnejših cenah. Zaradi slabe ponudbe le-teh t. i. vezana trgovina pravega učinka ni imela. Zaradi zanemarjanja predelovalne industrije ta ni bila sposobna zagotavljati zadostnih količin industrijskih izdelkov, ki so jih kmetje in vsi ostali potrebovali za normalno življenje. Sistem zagotovljene preskrbe s potrošniškimi kartami in točkami in načinom menjave med mestom in vasjo kljub pričakovanjem ni bistveno izboljšal preskrbe, pa tudi ponudbe ne in ni vplival na višanje življenjske ravni.

Zaradi obveznih odkupov in oddaj določenih količin kmetijskih pridelkov, večkrat v takšnem obsegu, da kmetje sami niso imeli več od česa živeti, so se kljub možnosti samooskrbe življenjske razmere kmetov slabšale. Kljub temu da so kmetje s prodajo in plačilom za obvezno oddajo pridelkov nekaj zaslužili, niso mogli zaradi neustrezne ponudbe denarja porabiti. Oblasti so zato ugotovljale, da se pri kmetih "nabira" denar, kar pa glede na to, da so bili zasebniki, ni bilo preveč zaželeno.

Gospodarski učinek kolektivizacije kmetijstva, natančneje kmetijske pridelave, ni bil takšen, kot so ga pričakovali v partijsko-državnem vrhu, zato so se precej lahko v letu 1952 poslovili od "kolhozništva".²¹ V istem času pa je bil odpravljen tudi sistem zagotovljene preskrbe.

Da bi zagotavljala izvedbo načrtovane petletke, je oblast zaostrišla tudi delovne odnose zaposlenih v državnih tovarnah in podjetjih. Pri tem je za sredstvo uporabila tudi način preskrbe. Tisti, ki so delali več, t. i. udarniki, so imeli v preskrbi z najosnovnejšimi živili prednost, dobili so večje količine. Zagotovljena preskrba pa je bila tudi "magnet" za odhajanje v službo in zapuščanje vasi in obdelovanje zemlje, kajti zaposlitev je zagotavljala preskrbo. Kmetje so bili namreč samooskrbovanci in razen "bonitet", ki naj bi jim jih nudila vezana trgovina po nižjih enotnih cenah, niso imeli veliko od zagotovljene preskrbe, razen obveznega odkupa oziroma oddaje kmetijskih pridelkov, kar pa je bilo zanje negativni učinek tovrstne preskrbe in veliko breme. Zaposlitev v neagrarnem gospodarstvu, kar je bil pogoj za zagotovljeno preskrbo, jim je zato pomenila vsaj zagotovitev preskrbe.

Na življenjsko raven je poleg splošne ponudbe, ki je bila povezana s proizvodnjo in usmeritvijo gospodarstva, vplivala glede porabe tudi trgovina, tako njena ponudba kot njena organiziranost. Glede ponudbe trgovina ni mogla zagotav-

¹⁸ Zdenko Čepič: Spor z Informbirojem in jugoslovanska kmetijska politika V: Jugoslavija v hladni vojni : Yugoslavia in the Cold War. Ljubljana, Toronto 2004, (dalje Čepič, Spor z IB in jugoslovanska kmetijska politika) str. 330-333.

¹⁹ Bolj kot dokazovanje Stalinu, da so s kolektivizacijo uvedeno leta 1949 jugoslovanski komunisti na "pravi poti" pri graditvi socializma, se je jugoslovansko vodstvo za takšno kmetijsko politiko odločilo zaradi potrebe najti način, kako zagotoviti več kmetijskih pridelkov. Prav tako ni poddržavitev trgovine na drobno povezana z informbirojevim sporom, kajti o tem so govorili že jeseni 1947 in jo zakonsko pripravili v začetku leta 1948, še preden je spor izbruhnil in postal javen.

²⁰ Zdenko Čepič: Oris načel zagotovljene preskrbe v Jugoslaviji. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 1999, št. 2, str. 157-168.

²¹ Čepič, Spor z IB in jugoslovanska kmetijska politika, str. 335-336.

ljati zadostnih količin blaga, tako ne živil kot tudi ne industrijskih izdelkov široke porabe. Primanjkovali so predvsem industrijski izdelki, ki so bili mnogokrat slabe kakovosti in neustrezni in zelo dragi. Trgovski lokali so bili odvisni od dobavitelja, to je od države. Ta pa je mnogokrat poslala v trgovine tudi blago, ki ga nihče ni potreboval oziroma ga ni želel. V Slovenijo so tako glede na vnaprej pripravljeno razdelitev po republikah, ki so jo naredili v Beogradu, poslali pošiljko gumijastih opankov, ki jih v Sloveniji ni nihče uporabljal.

Nezadostna je bila tudi trgovska mreža, zlasti pa se je učinkovitost trgovine na drobno spremenila po odpravi zasebnih trgovskih lokalov maja 1948.²² Število prodajaln je iz leta v leto padalo, čeprav se je število porabnikov večalo. Trgovine niso imele dovolj prevoznih sredstev, da bi dovažale blago, težave pa so bile tudi s skladišči. V Sloveniji (brez Primorske) je bilo leta 1939 10.385 prodajaln, leta 1946 6223, leta 1948 4692 in 1954 4685;²³ število živilskih prodajaln je šele 1954 preseglo število iz leta 1948. Enako je bilo "gibanje" števila trgovin s t. i. mešanim blagom. Večalo se je število porabnikov na prodajalno; leta 1947 je v Sloveniji prišlo na eno prodajalno 210 oseb, leta 1952 348.²⁴ To je vplivalo na življenjsko raven, kajti porabniki so ob že tako nezadostni ponudbi porabili več časa (pa tudi energije in živcev) za vsakodnevni nakup. Večje tovarne so zato imele svoje delavske - industrijske magazine, v katerih so kupovali tam zaposleni.

IV

Državno-partijsko vodstvo, ki je vodilo politično in gospodarsko življenje, življenjski ravni in osebnemu standardu ni posvečalo pretirane pozornosti. Vse je bilo podrejeno geslu, da ni počitka, dokler traja obnova oziroma graditev domovine. Zanimala jih je predvsem proizvodnja oziroma večanje le-te, pri čemer jim za razmere, v katerih so to dosegali, skoraj ni bilo mar. Posledica je bila tudi nizka življenjska raven.

Čeprav so najvišji partijski in državni organi mnogo razpravljali o preskrbi, jih je ta zanimala bolj kot sredstvo za urejanje delovnih odnosov in s tem večje proizvodnje, kot pa sredstvo za višanje življenjske ravni. Gospodarsko politiko in njeno izvajanje je vodil Gospodarski svet (Privredni svet) kot koordinator državnih organov na področju gospodarskega življenja. Sestajal se je domala vsakodnevno in na njem so o standardu oziroma življenjski ravni govorili bolj posredno, predvsem v zvezi s preskrbo prebivalstva.²⁵ Na porabo oziroma preskrbo so gledali kot sestavni del gospodarstva. Preskrba je bila zanje del in sredstvo gospodarske politike. Pred očmi so imeli cilj, torej izvedbo plana in zato niso posvečali posebne pozornosti rasti kakovosti življenja zaposlenih in drugih državljanov. Bolj jih je zanimalo, kako zagotavljati, da bo celoten gospodarski sistem od proizvodnje do porabe deloval.

²² Jože Prinčič: Načrtna likvidacija zasebne trgovine : 1945-1948. V: Borec, 1994, št. 529/531, str. 375-383.

²³ Statistični letopis LR Slovenije 1953. Zavod za statistiko in evidenco LR Slovenije. Ljubljana 1953 (dalje Letopis 1953), str. 143, tab. 175.

²⁴ Jugoslavija 1945-1964 : statistički pregled. Beograd 1965, str. 219, tab. 12-16.

²⁵ Privredna politika vlade FNRJ : zapisnici Prirednog saveta Vlade FNRJ 1944-1953, knjiga 1-4, Beograd 1995.

Prek ureditve preskrbe so vplivali na zaposlovanje, na migracijo iz vasi v mesta oziroma v industrijske centre. Tako je konec januarja 1948 Politbiro Centralnega komiteja Komunistične partije Jugoslavije, ki je dejansko vodil državo in njeno politiko, namenil pozornost vprašanju življenjskega standarda, vendar v povezavi s pripravo novega sistema preskrbe, t. i. zagotovljene preskrbe, uzakonjene v začetku februarja tistega leta. S tem načinom preskrbe naj bi postala bolj učinkovita predvsem preskrba mest in industrijskih centrov, večja naj bi bila tudi ponudba, kajti urejala naj bi menjavo med mestom in vasjo, med industrijskimi izdelki in kmetijskimi pridelki. Boris Kidrič, ki je kot predsednik Gospodarskega sveta vlade FLRJ načrtoval in vodil celotno gospodarsko politiko, je menil, da se bo s tem sistemom preskrba izboljšala.²⁶ To pa naj bi pomenilo izboljšanje življenjske ravni. Do bistvenega izboljšanja preskrbe glede na prejšnji preskrbni sistem racionirane preskrbe,²⁷ ki je bil v veljavi iz čas pred vojno, ves čas vojne in po vojni, pa v praksi ni prišlo.

S temi vprašanji se je mnogo ukvarjalo tudi slovensko partijsko vodstvo. Na mnogih sestankih je obravnavalo vprašanja preskrbe in z njo ozko povezane odkupe oziroma obvezne oddaje, politiko na vasi oziroma do kmetov in vprašanje zaposlovanja v neagrarnih dejavnostih.²⁸

S preskrbo in z njo povezano življenjsko ravni se niso pretirano ukvarjali niti sindikati,²⁹ ki naj bi za zaposlene opravljali vlogo zaščitnika zlasti glede njihovih delovnih in življenjskih pogojev. Imeli so bolj politično vlogo in vzgojno funkcijo, da bi zaposleni čim več delali. Bili so "podaljšana roka države"³⁰ in so skrbeli za delovno disciplino in za udarništvo, organizirali so različna delovna tekmovanja, da bi se čim bolj izpolnjeval plan proizvodnje. Na življenjske pogoje zaposlenih so gledali kot na njihovo nujno "žrtev" in so na "drobne ekonomske stvari", kot so razumeli prehrano, preskrbo, stanovanja, enostavno pozabljali. "Kar se tiče prehrane, so se sindikati zanj zelo malo zanimali in so prepustili to vprašanje distribucijski mreži. Zato so delavci često dobivali zadnji in se je kršila prioriteta", je bila takrat izrečena ugotovitev o delu sindikatov.³¹

V

Z vprašanjem življenjske ravni ali vsaj z načinom, kako vplivati nanjo prek delitve "rezultatov dela", ustvarjenih v proizvodnji, je bila povezana uvedba delavskega samoupravljanja. To je bilo uvedeno predvsem zaradi političnih vzrokov kot nasprotje dotedanjam pogledom in praksi o vlogi in delovanju države in njene oblasti v socialističnem sistemu, kjer je bila država oziroma njena oblast s komunistično partijo na vrhu vsemogočna.

²⁶ Zapisnici sa sednica politbiroa Centralnog komiteta KPJ : (11. jun 1945 - 7. jul 1948). Beograd 1995, str. 227-232.

²⁷ Zdenko Čepič: Zakonske osnove racionirane preskrbe v Jugoslaviji 1945-1948. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 1997, št. 2, str. 451-461.

²⁸ Zapisniki Politbiroja CK KPS/ZKS 1945-1954 (zbrala in uvodno besedilo napisala Darinka Drnovšek). Ljubljana 2000 (dalje Zapisniki CK KPS/ZKS).

²⁹ Mateja Jeraj: Slovenski sindikati in socialna politika : 1945-1950. Ljubljana 1995.

³⁰ Rudi Kyovsky, Vanek Šiftar: Delovno pravo. Maribor 1974, str. 51.

³¹ Zapisniki CK KPS/ZKS, dok. 56, str. 139

Jugoslovanski partijsko-državni voditelji so zato želeli najti drugačen način razmerja med državno oblastjo in državljani. Naslonili so se na marksistično teoretično misel o odmiranju države kot sredstvu prisile. To teoretično misel so snovalci jugoslovanske inačice socializma želeli uveljaviti najprej v odnosu med državo in delavci, med delodajalcem in delojemalcem. Vloga države oziroma njene oblasti naj bi se tako zmanjšala predvsem v vodenju gospodarstva, kjer naj bi zaposleni imeli možnost sodelovati v nekaterih odločitvah glede gospodarjenja. Pod geslom "tovarne delavcem" so uveljavili idejo o "asociaciji svobodnih proizvajalcev". Poleg ideje o odmiranju države s prenašanjem njenih funkcij v gospodarstvu na zaposlene je bila namreč druga misel pri uvajanju samoupravljanja v bistvu marksistične ekonomske misli o razpolaganju s t. i. presežnim delom. To je bilo ključno vprašanje delavskega samoupravljanja. Šlo je za področje delitve, kar vpliva na porabo in posledično na življenjsko raven. Sredi leta 1950 je bilo uzakonjeno delavsko samoupravljanje, ki je omogočalo sodelovanje izvoljenih predstavnikov zaposlenih v državnih gospodarskih podjetjih pri določenih odločitvah glede vodenja podjetja.³² Ni pa jim bilo še omogočeno vplivati na delitev ustvarjenega dobička, kar je bila dejanska vsebina delavskega samoupravljanja. Delavsko samoupravljanje je dobilo pomen, ko so se zavedli, da se "vse gospodarsko življenje pravzaprav suče okrog tega, kolikšen je presežek dela, od tega, kako se troši ta presežek dela in v kakšne namene".³³ Dve leti po uzakonitvi delavskega samoupravljanja so bile izvedene spremembe, ki so postopoma vplivale na življenjsko raven zaposlenih. Možnost vsaj formalno vplivati na delitev je bila tako "sredstvo" za pridobivanje zaposlenih v gospodarstvu, ki je bilo kljub uzakonitvi in uvajanju samoupravljanja še povsem v državnih rokah.

Poleg zunanjepolitičnega namena, pokazati Stalinu in tudi svetu, da je mogoč tudi drugačen socializem, kot je bil sovjetski, je uvedba samoupravljanja imela tudi notranjepolitične razloge. Ti so bili celo odločilni. Zaradi gospodarskih težav, ki jih je povzročila v Jugoslaviji informbirojevska gospodarska blokada, kar je bistveno vplivalo na življenjsko raven, je učinek poudarjanega patriotizma, ki se je pokazal pri večini državljanov zaradi Stalinovih obtožb in dejavnosti Informbiroja, slabel, zato je imela ideja o delavskem samoupravljanju močan politično "mobilizacijski" namen. Samoupravljanje je bilo bolj sredstvo kot namen. Z delavskim samoupravljanjem naj bi oblast delavskemu razredu, zaposlenim v državnih gospodarskih podjetjih, dala korenček in skrila palico. To naj bi imelo pozitivne učinke predvsem za oblast. Z delavskim samoupravljanjem naj bi delavstvo, katerega je smatrala za svoje oblasti in v imenu katerega je vladala, nagradila za vse napore in odpovedovanja pri izvajanju petletke.

VI

Možnosti za usmeritev tudi v večjo porabo, tudi osebno, so se pokazale po Stalinovi smrti marca 1953, ko je začel prijem, ki ga je Jugoslavija čutila s strani sovjetskega tabora, popuščati. Takrat je bila jugoslovanska petletka dejansko zaključena, čeprav ne s takšnimi rezultati, kot so bili načrtovani. Poleg tega so

³² Jerca Vodušek Starič: Začetki samoupravljanja v Sloveniji : 1949-1953. Maribor 1983.

³³ Boris Kidrič: Zbrano delo, knjiga IV. Ljubljana 1978, str. 272.

videli možnost preraščanja delavskega samoupravljanja v celovit politični sistem. Načelo samoupravljanja se je iz okvira delavskega soupravljanja državnih gospodarskih podjetij preneslo na celotno upravljanje države in družbe. Leta 1952 je bil uveden tudi t. i. nov gospodarski sistem, v katerem so bile delno upoštrevane zakonitosti tržnega gospodarstva, sproščena sta bila notranja trgovina in devizno poslovanje, dinar je bil devalviran in uveden je bil nov način nagrajevanja,³⁴ s katerim se je spremenil plačni sistem. To je vplivalo na življenjsko raven. Plače so bile določane s tarifnimi pravilniki, ki je bil v veljavi do leta 1961 oziroma v gospodarstvu do leta 1958. Vsako delovno mesto je bilo ovrednoteno s tarifno postavko po delovnih mestih, oziroma kakšna izobrazbena stopnja je bila za posamezno delovno mesto predvideno. Višina plače posameznika je bila odvisna od doseženega delovnega učinka zaposlenega v določenem času dela. Plače pa so se povečale tudi z ukinitvijo potrošniških kart, bonov in točk, ki so predstavljali del plače, zato se je povečalo izplačevanje v denarju.

Bistven vpliv nanjo pa so imele spremembe v preskrbi. Z začetkom leta 1953 je bila povsem odpravljena od države načrtovana, administrativno vodena, centralizirana in kontrolirana preskrba. Zaživel je t. i. svobodni trg, vendar je zaradi omejenih možnosti ponudbe v trgovinah le malo in postopoma vplival na življenjsko raven. Ta je bila do sredine petdesetih let kljub opaznim izboljšavam predvsem zaradi premajhne ponudbe nizka.

Za večjo ponudbo blaga široke porabe pa ni bilo pogojev, kajti predelovalna industrija je bila v petletki postavljena na drugi tir in ni mogla zadovoljevati povpraševanja. Da bi se to spremenilo, je bil potreben preobrat v "glavah" državnega in partijskega vodstva. Spremeniti se je moral njihov pogled na industrializacijo, namreč da ta ne pomeni le graditev težke industrije, ampak tudi tiste, ki proizvaja neposredno za porabo. To je pomenilo dati večji poudarek predelovalni industriji in kmetijstvu. Med vsemi jugoslovanskimi državno-partijskimi voditelji se je Tito najbrž najbolj zavedal pomena in vloge življenjskega standarda. Bil je dejanski pobudnik za večanje življenjske ravni državljanov, s čimer je želel doseči večjo podporo oblasti. Vedel je, najbrž iz lastnih izkušenj, ko je bil pred prvo svetovno vojno delavec, da ima stiskanje pasu zaradi izvajanja petletke in ogroženost zaradi vojne nevarnosti s strani Sovjetske zveze in njenih satelitskih držav, svojo mejo. Z umiritvijo vojne nevarnosti je namreč mobilizacijski dejavnik za podporo oblasti s strani državljanov izgubljal pomen. Tito je zato vedel, da mora oblast posvetiti življenjskemu standardu državljanov večjo pozornost. Skrb oblasti za življenjsko raven naj bi postala njeno pomembno politično sredstvo.

V državno-političnem vodstvu so o spremembah gospodarske politike razpravljali precej časa. Tako rekoč od smrti Borisa Kidriča aprila 1953. Jedro problema je bilo kako in kdaj končati petletko, ki je trajala že sedmo leto. Glede "usode" kapitalne graditve oziroma petletke sta se oblikovali dve mnenji. Eni so zagovarjali takojšnje končanje petletke in konec vlaganj v industrijske obrate, za katerih graditev so šle nenehno velike vsote denarja, drugi pa so želeli, ne glede na stroške, te objekte končati.³⁵ Gospodarski razvoj z večjim poudarkom na predelovalni

³⁴ Slovenska novejša zgodovina, 2, str. 963-964.

³⁵ Jože Prinčič: V začaranem krogu : slovensko gospodarstvo od nove ekonomske politike do velike reforme 1955-1960. Ljubljana 1999, str. 19-20.

industriji je bil načrtan že v resoluciji VI. kongresa jugoslovanskih komunistov novembra 1952,³⁶ vendar je razpravljanje o tem v letu 1954 odločil Tito, najbrž zaradi izražanja nezadovoljstva zaposlenih v neagrarnih dejavnostih, živečih v mestih in industrijskih centrih, z njihovim standardom. Življenjski standard je postal politični problem, ki ga je bilo treba razrešiti s političnimi metodami.

Tito je zato o nujnosti sprememb v gospodarski strukturi spregovoril novembra 1954 ob obisku Kopra. Na javnem zborovanju je povedal, da resno razmišljajo o ukrepih, ki naj bi izboljšali standard državljanov. Povedal je, da je prišel čas, ko imajo delovni ljudje pravico reči "delajmo nekoliko počasneje, oddahnimo si malo" in da "ne bomo ničesar izgubili, če bomo graditev kake tovarne ali česa drugega podaljšali za leto ali več".³⁷ Še bolj jasen je bil 27. julija 1955 na zborovanju v Karlovcu, ko je povedal, da "moramo za zdaj forsirati tista podjetja, ki bodo čim prej dajala proizvode, da bomo otipljivo videli sadove dosedanjega dela, da nam bodo njihovi proizvodi pomagali dvigniti življenjski standard, na drugi strani pa, da bomo dosegli tudi ravnotežje v naši zunanji plačilni bilanci". Na ta način je dal vedeti, da je treba bolj poudariti predelovalno industrijo, do katere je bil v času kapitalne graditve mačehovski odnos. "Razvijati je treba tista podjetja, ki nam bodo takoj dajala proizvode", je še povedal Tito ter napovedal zvišanje standarda in to utemeljil kot nujnost.³⁸

Do politične odločitve jugoslovanskega državno-partijskega vodstva za vlaganje v življenjski standard je prišlo konec septembra 1955. O tej tematiki so govorili na razširjeni seji Izvršnega komiteja CK ZKJ 29. septembra 1955. Tito in Kardelj sta na seji ocenila politično situacijo v Jugoslaviji, predvsem v mestih in industrijskih središčih, za tako slabo, kot še ni bila. Menila sta, da so negodovanja glede življenjskega standarda, ki so jih izražali zlasti prebivalci mest in industrijskih centrov, kar je Udba najbrž zaznavala in poročala, resen politični problem. Sredstvo za doseg političnega miru pa je bil dvig življenjskega standarda, za kar je bila potrebna boljša ponudba industrijskih izdelkov vsakodnevne porabe.

"Žrtve" dotedanje gospodarske politike, njene usmeritve v t. i. kapitalno graditev, katere konca ni bilo videti in je "požirala" velika sredstva, so bile zaposlene v neagrarnih dejavnostih. Predvsem so bili to tisti, ki so živeli v mestih in so bili v resnici proletarci v pravem pomenu tega pojma. Po političnem pojmovanju pa so bili ti dejanski "nosilci" političnega in gospodarskega sistema v Jugoslaviji, zato je bilo padanje njihove življenjske ravni resen politični problem. Tito je poleg takšnega razmišljanja o nujnosti rasti življenjske ravni delavskega razreda gledal na to tudi v mednarodnem oziroma meddržavnem kontekstu. Razlog za njegovo zavzemanje za rast življenjske ravni je bilo namreč tudi v njegovi nečimrnosti, da se mora sistem samoupravljanja pokazati bolj učinkovit, kot je bil sovjetski model socializma tudi glede višje življenjske ravni. Menil je, da bo v primeru, če vprašanja rasti življenjske ravni v Jugoslaviji ne bodo uspešno rešili, vloga in ugled Jugoslavije in njega samega v razvoju socializma v svetu ogrožena.³⁹ Življenjska raven

³⁶ VI. Kongres ZKJ, str. 290.

³⁷ Ljudska pravica, 22. 11. 1954, št. 279, str. 1-2.

³⁸ Ljudska pravica, 28. 7. 1955, št. 175, str. 2.

³⁹ Arhiv Republike Slovenije, fond AS 1589, Centralni komite Zveze komunistov Slovenije, 1945-1990 (dalje AS 1589), šk. 7; Titove misli izrečene na razširjeni seji IK CK ZKJ 28. 9. 1955 je na seji IK CK ZKS 5. 10. 1955 predstavil Boris Kraigher, predsednik slovenskega izvršnega sveta.

je bila torej sredstvo, s katerim bi se svetu, predvsem pa vzhodnemu bloku, pokazala uspešnost in učinkovitost jugoslovanskega samoupravnega sistema.

Sklepi te seje, na kateri so politično ocenili dotedanjo gospodarsko politiko in usmeritve v gradnjo težke industrije kot tisto, ki je imela tudi negativne pojave zlasti glede življenjskega standarda, so pomenili začetek večjega razvoja tovarn, ki so izdelovale izdelke za vsakodnevno rabo in osebno porabo in večjo pozornost do kmetijstva. Sprejeto je bilo načelo "investirati tam, kjer dosežemo najhitrejši učinek v stabilnem naraščanju narodnega dohodka".⁴⁰

O nujnosti prestrukturiranja gospodarstva v Sloveniji so govorili na razširjeni seji Izvršnega komiteja CK ZK Slovenije 5. oktobra 1955 in se strinjali, da ni važna t. i. bazična industrija, ki osvobaja uvoz, ampak tista, ki povečuje izvoz in izboljšuje izbiro potrošnega blaga na notranjem trgu. Glede življenjskega standarda v Sloveniji pa so menili, da se je ta slabšal predvsem zaposlenim v neagrarnih dejavnostih, ki so živeli v mestih in bili s "prodajo" svoje delovne sile dejanski proletariat in da najbolje živi t. i. polproletarec, ker dobiva vse ugodnosti, ki jih daje družba delavcem, obenem pa uživa tudi ugodnosti, ki jih ima "privatni kmečki proizvajalec".⁴¹

Novo usmeritev gospodarske politike so najvišji predstavniki državne oblasti začeli hitro propagirati v različnih predavanjih, govorih in člankih in na političnih sestankih. Odločitev za bolj uravnotežen gospodarski razvoj jugoslovanske industrije z večjim poudarkom na predelovalni industriji in na večanju življenjske ravni je bila sprejeta konec novembra 1955 na seji Zveznega odbora Socialistične zveze delovnega ljudstva Jugoslavije. Na tem srečanju vodstva najširše politične organizacije jugoslovanskih državljanov je Tito rekel, da "ko trpimo pomanjkanje materialnih sredstev, niso več potrebne tovarne, ki bodo spomenik epohe, ampak zgradbe, ki bodo čim cenejše in bodo dale čim hitreje proizvode".⁴² Da je bila odločitev⁴³ za prestrukturiranje jugoslovanske industrije z namenom omogočiti večjo življenjsko raven prebivalstva vsaj glede ponudbe proizvodov, značilnih za izražanje življenjskega standarda, sprejeta na tem političnem organu jugoslovanskega političnega sistema, je imelo simbolni pomen. S tem naj bi bila namreč izražena najširša podpora novi gospodarski politiki in njeni usmeritvi. Politično težo pa je temu sestanku SZDLJ oziroma tematiki, ki so jo na njej obravnavali, dajalo predvsem dejstvo, da je bil le dan pred deseto obletnico razglasitve jugoslovanske republike, kar je bil v drugi, t. i. avnojski Jugoslaviji največji državni praznik. Simbolno je s temo sestanka dobilo gospodarstvo, še posebej pa življenjska raven, v pogledih jugoslovanskega državno-partijskega vodstva tako vlogo, kot jo je imela deset let pred tem razglasitev republike. Jugoslovanski socializem naj bi namreč dobil tudi drugačen izraz z višjo življenjsko ravnijo, torej na najbolj otipljiv način.

Politični pogoji za rast življenjske ravni so bili s tem postavljeni. Gmotne razmere pa je bilo treba ustvariti. Z delom in dobrim gospodarjenjem.

⁴⁰ Ljudska pravica, 2. 10. 1955, Sklepi posvetovanja o gospodarskih vprašanjih.

⁴¹ AS 1589, IK CK ZKS III, šk. 7.

⁴² Tito: Govori i članci, X. Zagreb 1959, str. 306-307.

⁴³ Ljudska pravica, 1. 12. 1955, str. 1, Resolucija IV. plenuma SZDLJ o nalogah gospodarske politike v prihodnjem obdobju.

Zdenko Čepič

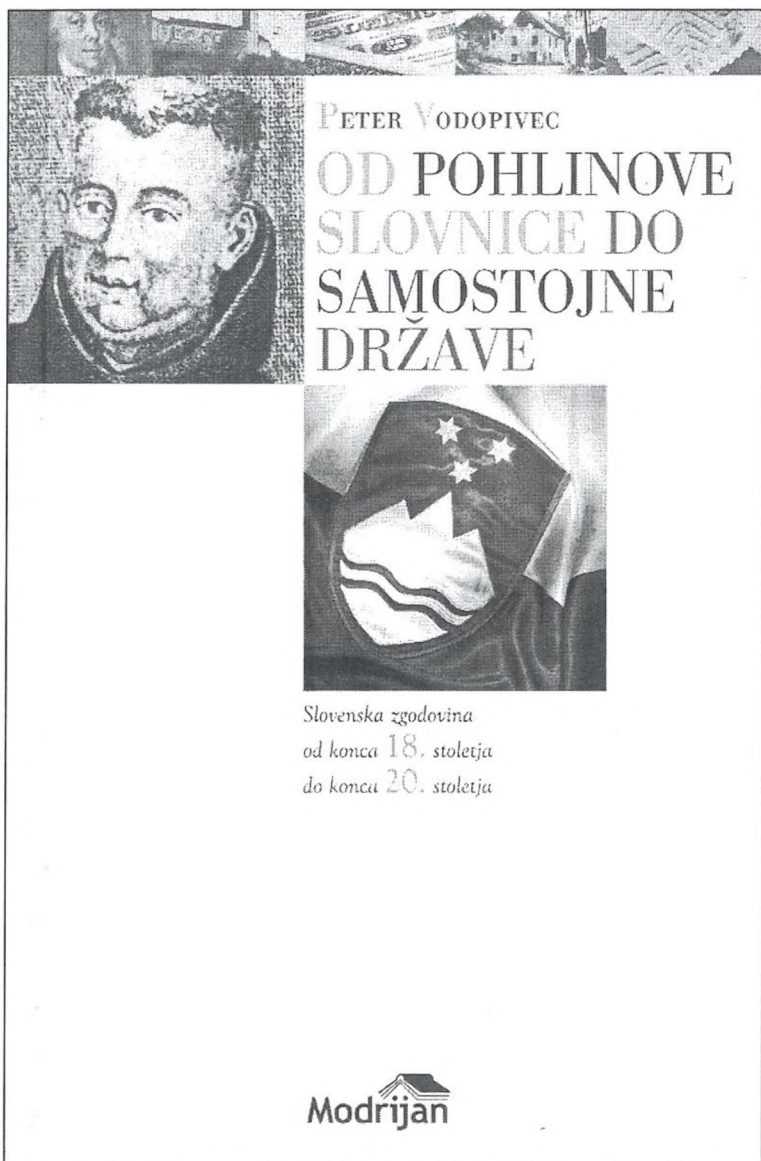
POLICY OF THE STANDARD OF LIVING IN THE FIRST DECADE OF SOCIALISM IN
YUGOSLAVIA

S u m m a r y

Questions as to how people lived in a specific period, their lifestyle, where and how they resided, how much they earned and spent, pertain to the standard of living. The standard of living has always depended on current social situation, political and economic systems, as well as on economic efficiency and the level of economic development. Political conditions and decisions have often exerted more influence than the economic. In addition to the material situation of an individual, the standard of living is influenced by the level of satisfaction in meeting common needs, the sort of working conditions (including working hours, weekly rest and annual leave as well as salary level) which are aimed at, and the efficiency with which those levels are delivered. The standard of living is further reflected in personal and public spending on education, culture, health and social care, sport etc.

The development of the second Yugoslav state went through several stages, and these were reflected in the standard of living. The most difficult period in terms of the quality of life, and material welfare, of its citizens was the first post-war decade. The political and economic conditions in the first decade after the Second World War were not conducive to any improvement in the standard of living. The low standard of living was a result of ideological and political factors, as well as the pre-war economic standing, the material consequences of the war and post-war politics. Furthermore, the standard of living in this period was considerably affected and determined by the rift with the Cominform and the economic consequences thereof. In the first years after the Second World War, the standard of living was in many ways even lower than before it. Although the average growth of personal spending in 1948 exceeded pre-war levels, it subsequently levelled off and started to decline due to the economic consequences of the rift with the Cominform. Hence, the volume of personal spending in 1952 was some 10 percent lower than in 1948. The entire period was marked by an insufficient supply and shortage of goods which were of inferior quality.

Under so-called administrative socialism, the standard of living totally depended on the will and decisions of political authorities. These started changing economic policy in the second half of the 1950's, gradually abandoning industrialisation and putting emphasis on heavy industry. In order to improve the supply of general consumer goods, a greater priority was given to the processing industry and to agriculture.

PETER VODOIVEC

OD POHLINOVE SLOVNICE DO SAMOSTOJNE DRŽAVE

*Slovenska zgodovina
od konca 18. stoletja
do konca 20. stoletja*

Modrijan